

DOI 10.36074/logos-06.02.2026.050

ПРО СУТНІСТЬ І СТРУКТУРУ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Барбашова Ірина Анатоліївна¹

1. докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри початкової і спеціальної освіти
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, УКРАЇНА*

ORCID ID: 0000-0002-7410-4115

Важливим напрямом освіти дітей з особливими освітніми потребами є створення інклюзивного освітнього середовища, що задовольняє індивідуальні освітні потреби всіх дітей, незалежно від їхніх інтелектуальних, соціальних, емоційних чи інших особливостей. Зауважимо, що інклюзію розуміють як «включення» дітей з особливостями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю в освітній процес масового закладу освіти.

Інклюзивне освітнє середовище – це сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей [2, с. 192; 5]. Створення інклюзивного освітнього середовища разом з іншими його видами – безпечним, здоровим, спеціальним – визнано одним з елементів внутрішньої системи забезпечення якості освіти в освітньому закладі [5, ст. 41, п. 3].

Структуру інклюзивного освітнього середовища створюють такі компоненти:

– просторово-предметний – матеріальні можливості закладу освіти – доступна (безперешкодна) архітектурно-просторова організація, наявність сучасних засобів і систем, що відповідають освітнім потребам дітей;

– забезпеченість сучасними технічними засобами та системами, відповідно до освітніх потреб дітей;

– змістовно-методичний – адаптований індивідуальний маршрут розвитку дитини, варіативність і гнучкість педагогічного інструментарію;

– комунікативно-організаційний – особистісна та професійна готовність педагогів до роботи в змішаній (інтегрованій) групі, сприятливий

ABSCHNITT 21.
PÄDAGOGIK UND BILDUNG

психологічний клімат у колективі, управління командною діяльністю фахівців тощо [1, с. 198; 3, с. 77; 4, с. 63].

Принципами, від яких залежить ефективність організації інклюзивного освітнього середовища, визнано такі:

- раннє включення дитини в інклюзивне середовище, що забезпечить можливості для реабілітації;
- надання дитині корекційної допомоги, яка має полягати в розвитку її компенсаторних можливостей і на які можна спиратися в освітньо-виховному процесі;
- урахування в освітньому процесі індивідуальних особливостей дітей, оскільки усі вони мають такі особливості;
- розроблення індивідуального гнучкого освітнього маршруту дитини в межах загальної для всіх освітньої програми, що сприятиме формуванню мовленнєвих умінь, різних видів пізнавальної діяльності;
- соціалізація дитини з особливими освітніми потребами в масовому закладі освіти – формування соціальних умінь, опанування досвіду соціальних взаємин, формування вміння виявляти ініціативу в різних видах діяльності, вступати в комунікацію з іншими людьми, будувати міжособистісні взаємини;
- командна робота, що передбачає тісну співпрацю всіх учасників освітнього процесу – учнів, учителів, фахівців, батьків.

До провідних *умов* формування інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти вчені відносять:

- усвідомлення педагогічними працівниками необхідності застосовувати різноманітні підходи до навчання, з урахуванням особливостей, потреб і зацікавлень здобувачів освіти;
- адаптацію навчальних матеріалів, підтримку самостійного вибору дитини в процесі навчання;
- впровадження різних конфігурацій об'єднання дітей у групи;
- налагодження співробітництва та підтримки серед школярів;
- використання різноманітних занять, вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини [4, с. 63–64].

При цьому в інклюзивному освітньому середовищі має бути організований безпечний для кожної дитини простір, створений позитивний емоційний клімат і відповідні умови для спільної роботи дітей.

Формування інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти сьогодні стикається з низкою *труднощів і перепон*. До них, зокрема, належать такі бар'єри:

- нормативно-правові – недосконалість нормативно-правової бази освіти дітей з особливими освітніми потребами;

– фінансово-економічні – недостатність фінансування освітніх закладів;
– організаційно-методичні – неготовність педагогів до роботи в умовах інклюзії, відсутність комплексної системи супроводу учнів з особливими освітніми потребами;
– соціокультурні – низький рівень толерантності, недостатня суспільна підтримка інклюзивних процесів, явний або прихований опір інклюзії серед педагогів [4, с. 64].

Подолання цих проблем має бути пріоритетним суспільним завданням у сфері освіти. Так, оскільки для Нової української школи важливим є її внутрішнє облаштування, матеріально-технічна база. Доцільно звернути увагу не лише на те, щоб осередки, організовані у просторі класної кімнати, забезпечували дослідницьку діяльність учнів, формували їхню самостійність, сприяли організації роботи в парах, у малих групах та індивідуально, але й на наявність *безперешкодного доступу* всіх учнів, зокрема тих, що мають особливі потреби, до цих осередків і всіх об'єктів шкільної інфраструктури.

Учені наголошують, що не менш важливим є *кадровий потенціал початкової школи*. Для молодших школярів перший вчитель – беззаперечний авторитет, поведінку якого діти охоче наслідують, а отже, важливо, щоб педагог з належною повагою ставився до кожної дитини, вірив у її успішність та можливості особистісного зростання, прагнув до постійного професійного розвитку, був готовий реалізувати адаптовані освітні програми, усвідомлював цінність інклюзії, цінність різноманітності та прагнув допомагати кожній дитині в її соціальному становленні. Педагог, що відчуває готовність до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, очевидно, намагатиметься обережно підходити до вибору педагогічного інструментарію, який сприятиме розвитку як дітей з типовим розвитком, так і тих, що мають особливі освітні потреби [4, с. 64].

У такому середовищі будуть впроваджені *інноваційні технології*, зокрема технологія особистісно орієнтованого навчання, технологія кооперації та диференціації, проєктна технологія, арттерапевтичні, інформаційно-комп'ютерні технології тощо [2]. Широкий спектр використовуваних форм, методів і засобів, технологій навчання та вихованні буде корисним для всіх учнів, сприятиме їхньому ефективному розвитку.

Отже, потрібно подбати про те, щоб в освітньому процесі мали змогу брати активну участь *усі його учасники* – педагоги, фахівці, учні, що мають особливі освітні потреби, їх ровесники з типовим розвитком, батьки тощо. Вони мають бути суб'єктами, здатними змінювати та перебудовувати середовище відповідно до потреб кожного учасника освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Атрощенко, Т., & Бондар, Т. (2021). Наукові підходи до створення сприятливого інклюзивного освітнього середовища в початковій школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 36(1), 195–200. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-31> [in Ukrainian].
- [2] Барбашова, І. А., & Котова, Т. І. (2025). Формування інклюзивного освітнього середовища засобами інформаційно-комп'ютерних технологій. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique: с avec des matériaux de la IX conférence scientifique et pratique internationale*. Paris-Vinnytsia : La Fedeltà & UKRLOGOS Group LLC. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-31.10.2025.034> [in Ukrainian].
- [3] Бахмат, Н., & Довгань, О. (2025). Інклюзивне освітнє середовище як чинник соціалізації та розвитку молодших школярів з особливими освітніми потребами. *Педагогічні освіта: теорія і практика*, 38, 74–85. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2025-38-74-85> [in Ukrainian].
- [4] Невмержицька, О. (2024). Формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи: проблеми і перспективи. *Молодь і ринок*, 2(222), 61–65. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300088> [in Ukrainian].
- [5] *Про освіту*. (2026). Закон України від 01.01.2026 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].